

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar. Domenii de preocupare: critică, istorie și teorie literară, studii culturale. Cărți publicate: *Magda Isanos. Eseu despre structura imaginarului*, Chișinău: Prut, 2004; *Romanul ca lume postBABELică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău: Gunivas, 2009; *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Chișinău: ARC, 2018 etc.

Aliona GRATI

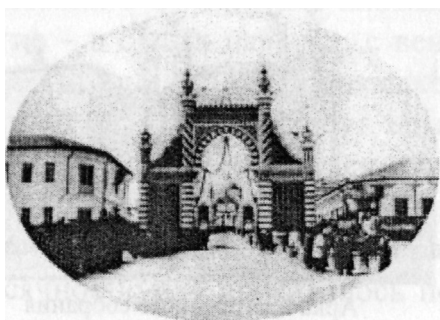
MITOPOETICA ORAȘULUI CHIȘINĂU (DOSARUL VIZITATORILOR DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA) (II)

Orașul a intrat în secolul al XX-lea cu câteva generații de intelectuali moldoveni instruiți în liceele, academiile militare și universitățile de la Petersburg, Moscova și Kiev, ale căror activitate au dat o culoare aparte imaginii sale din această perioadă. Adaptați la noua conjunctură, cu nume rusificate pentru a se deosebi de țaranul „cap de bou”, noii nobili se integrau perfect în arhitectura modernă a cartierelor din centru, croite după tipicul orașelor rusești, pe străzile și în casele cărora se comunica doar în limba rusă. Tabloul acesta senin, decupat parcă dintr-o localitate din sudul Rusiei (Odessa, de exemplu), părea inamovibil, nimic nu prevestea o schimbare de paletă. Însă potențialul de neliniște și de idei revoluționare, pe care actorii acestui teatru de provincie cuminte l-au acumulat în studenția lor rusească și-a avut efectul, a excedat în simpatiile lor pentru una din cele câteva tendințe politice care își disputau întâietatea la acel moment. Mai întâi, cu toată educația lor panslavistă, după cum arată Dumitru Moruzi, niciunul din cei care formau intelighenția basarabeană nu rămânea indiferent la auzul vreunei doine îndrăgite în copilărie pe moșiile părinților. În aceste cli-

pe, ființa lor națională își revendica supremația, instinctul apartenenței la cutumele și credințele, obiceiurile și ritmurile vieții țărănești, predispu-nându-i la reformulări identitare.

„Slavă înnoitorului Rusiei! Transforma-torului orașelor slavă!”

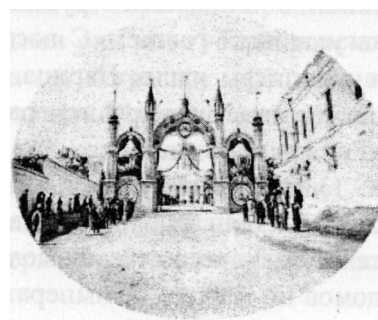
Se pare că spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui al XX-lea, interesul călătorilor ruși pentru Chișinău a mai scăzut. Se consolidase deja ideea că era un teritoriul din partea de sud a Rusiei pe deplin integrat în geografia imperiului, numeroasele studii și rapoarte de referință despre el zăceau prăfuite în arhivele de stat, iar locurile nu mai atrăgeau în aventura cunoașterii prin farmec și pitoresc necunoscut. Chestiunea Basarabiei a revenit în actualitatea rușilor cu ocazia marcării celor o sută de ani de la încorporarea acesteia în vastul ansamblu țarist. Fiind rezultatul unei misiuni, lucrarea lui Nicolae Lașkov, *Вассарабия к столетию присоединения к России 1812–1912* (*Basarabia la 100 de ani de alipire de Rusia 1812–1912*), cu toate strategiile retorice de care dispunea, nu putea fi decât un raport rece din punct de vedere literar. O imagine retrospectivă a Chiși-

Arca evreiască [3, p. 93]

năului se desprinde totuși din acest demers propagandistic menit a simboliza măreția imperială și misiunea creștină a Rusiei. Lașkov a înfățișat o urbe rusească în care se desfășurau în bună regulă toate ritualurile statului monarhic țarist, cu vizitele de rigoare ale membrilor familiei imperiale. Cu aceste ocazii excepționale și în semn de loialitate, Chișinăul își îmbrăca straie de sărbătoare, străzile îi erau iluminate din belșug.

Monarhii Rusiei au vizitat orașul de câteva ori de-a lungul secolului, N. Lașkov a descris cel puțin trei vizite ale purtătorilor de coroană, iar felul în care intelectualul rus a făcut-o îi trădează intenția de a evidenția impactul benefic pe care l-a produs Rusia țaristă asupra regiunii. După mai mulți ani de la celebra vizită a țarului Alexandru I din 28 aprilie 1818, când a avut loc renumitul bal în casa lui Teodor Krupenski, la 13 iunie 1867, la Chișinău ajunge împărăteasa Rusiei Maria Alexandrovna în vârstă de 43 de ani, soția împăratului Alexandru al II-lea și mama împăratului Alexandru al III-lea, însoțită de fii săi, marii cneji Serghei și Pavel. Sosirea ei avea o mare încărcătură religioasă, căci trebuia să sensibilizeze poporul cuvios care împărtășea creștinismul ortodox și ideea de țar ca element indispensabil al acestuia. Orașenii s-au pregătit minuțios pentru a marca un eveniment extraordinar. Cortegiul împărătesc a intrat în oraș dinspre Ungheni prin trei porți triumfale (arce), ridicate în mare grabă cu ocazia acestei vizite. Prima poartă triumfală a fost finanțată de aristocrația locală și se afla la intrarea prin avanpostul Orheiului pe podul de

Arca aristocraților [3, p. 93]

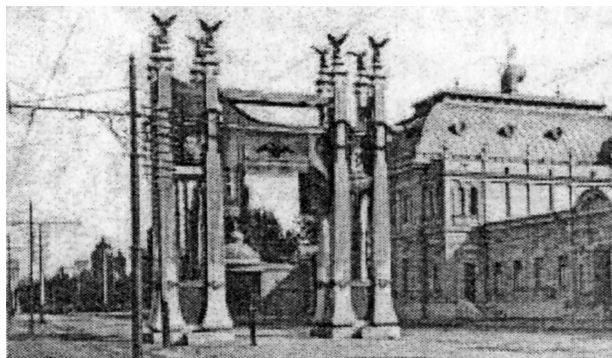
piatră de peste râul Bâc. Construcția era decorată cu basoreliefuli cu inscripția „Binecuvântată fie intrarea Ta!” și steaguri ale Rusiei imperiale. A doua avea patru coloane cu cupole aurii decorate în stil mauritan, fiind instalată pe strada Pavlov de către comunitatea evreiască. A treilea portic, zugrăvit în stilul bizantin și rus, cel mai somptuos, avea partea de sus în formă de cupolă, pe turlă erau fixați vulturi auriți, iar de arce atârnav șapte steme ale regiunii, legate între ele cu funde naționale rusești, și câteva medalioane reprezentând variate meserii. În centrul acestei edificii simbolice era plasat portretul împărătesei, împodobit cu trandafiri și fiind însoțit de inscripțiile în limba rusă „Te vedem cu admirație întâia dată” și „Rugăciunile noastre, Împărăteasă, să te însoțească” [1, p. 56-57]. De la o poartă la alta, familia țaristă era salutată de grupuri de fete de la pension, îmbrăcate în rochii albe, având coronițe din flori pe cap și buchete în mâini.

Catedrala din inima Chișinăului a devenit, de-a lungul secolului, centrul simbolic și topografic al capitalei, loc obligatoriu de vizită al înalților oaspeți. În ordinea pe care civilizația religioasă a Rusiei o încetățenise, itinerarul împărătesei includea onorarea acestui lăcaș. Protocolul presupunea de asemenea întâmpinarea ei de către arhiepiscopul Antonie, ceea ce a și avut loc cu mult patos pe scările Catedralei, în fața mulțimii adunate în număr mare la biserică. După ceremonia religioasă, Maria Alexandrovna s-a îndreptat spre casa șefului de regiune, în drumul ei peste tot a fost salutată de orașeni. În aceeași

zi ea a părăsit orașul în direcția Bender, ca mai apoi să plece spre Crimeea pentru tratament. La întoarcere, pe 2 octombrie, împărăteasa a mai trecut odată prin Chișinău, înviorându-l din nou. Cu această ocazie, au mai fost construite încă două Arcuri de triumf după proiectele lui Alexandru Bernardazzi, iar străzile au fost iarăși luminate toată noaptea. În drum spre casa guvernatorului, trăsura elegantă a familiei a fost însoțită de câțiva călăreți cu făclii. Noaptea târziu, împărăteasa a ieșit la balcon, pentru a saluta mulțimea de oameni însuflețiți de entuziasm. Și la plecarea ei spre Petersburg, orașenii au petrecut-o cu mare alai.

Potrivit aceluiași Lașkov, țarul Alexandru al II-lea a ajuns la Chișinău, de câțiva ani oraș gubernial, cu trenul (în august 1871 a fost deschisă linia de cale ferată Chișinău-Tiraspol, în 1873, linia a fost așezată până la Cornești, iar peste doi ani până la Ungheni), pe data de 11 aprilie 1877, ca să dea start războiului Rusiei cu Turcia (1877-1878). A stat aici opt zile, fiind găzduit în Casa Varfolomeu. În toiu noapții, la gară a fost întâmpinat de o mulțime de oameni, adunată pentru a-i prezenta omagiile în timp ce, de la toate bisericile, s-au tras clopotele:

„Țarul a ieșit din vagon pe platformă pentru a rosti cu milostivenie câteva vorbe celor care au venit să-l întâmpine, apoi a revenit în vagon. În seara aceleiași zile, în așteptarea Țarului care avea să vină dinspre Ungheni, Chișinăul era bine iluminat, mai ales gara, clubul militar, casa gubernială, casa comandantului suprem, unde era pregătit apartamentul Țarului, străzile erau decorate cu stegulețe, iar pe clădirea dumei orășenești era afișat bustul Țarului, sub care era scris cu litere de aur pe o stofă roșie: «Slavă înnoitorului Rusiei! Transformatorului orașelor slavă!» Au sunat clopotele, dinspre gară convoiul a pornit călare, iar după el a apărut, într-o calească deschisă, Țarul Imperator cu marele conte Nicolai Nicolaevici Senior. După ei au urmat moștenitorul Alexandru Alexandrovici cu marele cneaz Nicolai Nicolaevici Junior, apoi suita și convoiul. Poporul l-a întâlnit pe Țar cu entuziasm.” (t.n.) [1, p. 53]

Arca Adunării Nobiliare [3, p. 93]

În drum spre reședința guvernatorului Basarabiei, alaiul imperial a mers pe artera principală a orașului, intens luminată. Cu ocazia acestei vizite, bulevardul Moscovei a fost ulterior rebotezat în Alexandrovskaja. A doua zi dimineață, pe 12 aprilie, țarul a pornit spre Catedrala din centru, pentru a participa la procesiunea religioasă, fiind aclamat de un grup de elevi de la școlile orășenești. În fața Catedralei a fost întâmpinat de episcopul Chișinăului și al Hotinului Pavel, care i s-a adresat cu următoarele cuvinte: „Evlavioase Doamne! Doar Tu, cu poporul Tău credincios, iubești popoarele creștine călcate de talpa islamului, nu doar cu cuvântul, dar și cu fapta!” A avut loc slujba bisericească, apoi suita a plecat la hipodromul din afara orașului, unde era așteptată de trupele militare. După rugăciunea solemnă, ținută în fața coloanelor de soldați, episcopul Pavel a dat citirii „Înaltului Manifest de Declarație a războiului împotriva Turcei” al lui Alexandru al II-lea. La citirea documentului s-a lăsat o liniște copleșitoare și emoționantă, apoi a răsunat imnul țarului. Potrivit lui Lașkov, emoția colectivă a atins cote maxime când Alexandru al II-lea a ordonat trupelor să se lase în genunchi, rugându-se cu lacrimi în ochi pentru victorie. Nimeni nu se aștepta că, pentru declararea războiului, împăratul va alege un oraș neînsemnat cum e Chișinăul, nu unul din centrul Rusiei.

În ziua sa de naștere, 17 aprilie, țarul se afla tot la Chișinău. În cinstea „Eliberatorului”

în Catedrală a fost citită o liturghie, la care țarul a asistat, apoi a avut loc o recepție plină de grandoare în Sala Adunării Nobiliare, organizată de aristocrația orașului. Pentru a înveșnici momentul, pe instituțiile pe care le-a vizitat fața monarhică (Gimnaziul Eparhial de Fete, Gimnaziul Regional de Băieți, Seminarul Teologic) s-au instalat plăci comemorative și, peste 9 ani, la intrarea în Grădina Publică, i-a fost înălțată (la 17 aprilie 1886, la 5 ani după asasinarea lui) o grandioasă statuie din bronz asistată de patru vulturi bicefali cu aripile desfăcute, care nu a supraviețuit evenimentelor din 1918. Foarte curând, orașul a fost supus unor noi planuri de reconstrucție, au fost ridicate mai multe biserici în stil rusec, partea de sus a orașului s-a dezvoltat progresiv, cea de jos fiind lăsată uitării.

Imaginea pe care o lasă aceste prezentări mirifice ale lui Lașkov creează impresia că îndepărtata periferie sud-estică era bine conectată la tronul de la Petersburg și că se bucura, împreună cu întreg imperiul, de o viață patriarhală de sorginte rusească, ghidată de idealul statului unitar imperial, de încrederea în dinastia luminată și valorile spirituale creștine. Nu a fost câtuși de puțin întâmplător faptul că țarul, potrivit martorilor, le-a spus elevilor din școlile vizitate că aceștia sunt viitorul Rusiei. Dar nu a fost să fie.

Alegerea Chișinăului ca o rampă de relansare în lume a politicii de afirmare a influenței Rusiei în regiune a conferit orașului un plus de imagine în contextul epocii. Ceremoniile de la Chișinău, legate de începutul războiului cu Imperiul Otoman din aprilie 1877, au fost interpretate inclusiv ca semnal al deschiderii către Europa a Noii Rusii. Prezența unui număr mare de trupe și vizita împăratului a atras atenția asupra localității, aici venind agenți ai serviciilor secrete din alte țări, zeci de corespondenți de război de la ziare importante din Anglia, Franța, Italia, Germania și România, astfel încât Chișinăul a

devenit una din „capitalele mediatice ale Europei” [2]. În așteptarea marelui eveniment, declararea războiului, presa transmitea reportaje ample cu descrierea negocierilor diplomatice, a stării și moralului trupelor militare, cu avertizări privind pericolului ciumei, cu povești despre spioni și dezertori etc. Cea mai de rezonanță poveste a fost a lui Osman-pașa, comandant al Armatei Otomane, care după căderea Plevnei, a fost ținut sub arest câteva zile înainte să fie trimis la Petersburg în subsolul Casei Casso (Donici). Fiind rănit la picior, generalul s-a predat în mâinile rușilor, anticipând cu rău augur înfrângerea armatei otomane în acest război. Potrivit ziarului „Бессарабское слово” („Cuvânt basarabean”) din mai 1927, generalul turc, adus pe targă, a fost întâmpinat în oraș de un grup de doamne ale locului cu flori și aplauze [3, p. 106-107].

După plecarea trupelor și a corespondenților, Chișinăul, depopulat astfel, a redevenit un oraș tihnit de provincie rusească, unde mai mulți ani la rând nu s-au mai întâmplat evenimente de rezonanță. Ar mai fi de menționat că secvența temporală adaugă la dosarul imagologic al orașului o pagină contradictorie în plan național. În urma acestui război, România și-a cucerit independența. În pofida angajamentelor Rusiei de a nu atinge integritatea teritorială a României, înscrise în convenția ruso-română de la 17 aprilie 1977, aceasta a rupt de la ea trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail. Chișinăul a găzduit toporul care i-a tăiat apoi o rădăcină.

„Un amestec sur, cu turnuri albe”

Când în primăvara anului 1905, după câteva zile de peregrinări în partea de nord a Basarabiei și o călătorie cu vaporul pe Nistru, Nicolae Iorga intra în Chișinău, îl găsea cu miezul străin și periferiile având moldoveni „frumoși, oacheși, cu privirile limpezi și bune”. Ilustrul istoric își făcea intrarea dinspre Budești, mergând apoi

prin aproape tot orașul în trăsura unui „isvocic”. Acela, ținându-și în frâu calul gras, bine îngrijit, avea pălărie înaltă și manta cenușie cu două rânduri de nasturi argintii la spate și cingătoare de piele cu alămuri. A dat peste un oraș mare dar inegal, mai exact de patru orașe cu fețe diferite. Primul își ascundea străzile neiluminate, căsuțele urâte, caldarâmurile prost pavate. Zona din jurul bulevardului Alexandrovskia, de o lățime neobișnuită, despărțită în două de o alee, avea iluminare cu curent electric, palate albe mari, magazine cu vitrine scânteietoare, o grădină imensă, biserici spațioase, hoteluri elegante și accesibile financiar. Dintr-un capăt al bulevardului se vedeau bine copacii aliniați, iar parcurile erau bine îngrijite. „Aici e centrul, un centru frumos!” O a treia față o dădea târgul cu prăvăliile evreilor, de la cele pipernicite la cele de lux, situate în partea de jos, despărțită de partea de sus de artera principală. Pe aceasta din urmă viața se arăta cea mai agitată, creând impresia de oraș dominat de negustori. Partea de mai sus de Alexandrovskia alcătuia un al patrulea oraș, funcționăresc și militar, „cel mai frumos din toate”. Stilul auster, curățenia străzilor și interioarelor nu erau lipsite de farmec, hotelul în care Iorga a stat un timp l-a impresionat în defavoarea celor de la Iași. În cele din urmă, răsăritul Bucureștiului și Iașului s-a simțit tentat de arhitectura Chișinăului și de poveștile care o însoțeau.

„Unele case sunt mici, acoperite cu olane roșii, umflate, după moda anilor 1830-40, când au fost zidite, pe vremea când poetul Pușkin, care și-a aflat sfârșitul într-un duel aici (eroare n.n.), făcea farmecul caselor primitoare din Chișinău și Costache Negruzzi al nostru se întâlnea poate cu dânsul. Felul de clădire nu seamănă cu acela obișnuit la noi. (...) Aproape nu mai întâlnești locuințe care să-ți amintească vechiul tip de casă boierească, ce a trebuit să existe totuși, până pe la jumătatea veacului trecut și aici ca în toată această țară.” [4, p. 68]

Orășenii au o viață socială destul de intensă, ziua și în timpul nopții se plimbă pe străzi în

echipaje de o înaltă și scumpă eleganță, etalându-și un fel aparte „măreț” de a fi. Femeile, toate pudrate, foșnesc în rochii de mătase cu dantele rafinate, târâte de ele cu dezinvoltură prin praful străzilor. Cu toții vorbesc bine rusește, ba chiar și franțuzește. Par însă diferiți, străini. La aproape o sută de ani de la înstrăinare, capitala guberniei nu i se poate arăta decât străină unui intelectual versat în tot ceea ce definește românismul. Metafora orașului „făcut, iar nu născut” este expresia plastică a lui Nicolae Iorga pentru reprezentarea disconfortului geometriei rigide, militarizate a bulevardelor chișinăuene. Localitatea i se pare o copie artificială a unui oraș rusesc, construită printr-o prismă deformată a percepției spațiului ca fiind suficient pentru pătratele mari ale cartierelor și liniile drepte ale străzilor. Îndrăzneala cu care se extinde ansamblul arhitectonic sfidează specificul reliefului cu coline de aici. „Stilul muscălesc” caracterizează clădirile publice și mai ales bisericile, concepute fără nicio „potrivire cu obiceiurile sau gusturile noastre. Totul e ca la Petersburg sau Moscova”, afișând „o strălucire, o bogăție sălbatecă”. Imaginea românului și a României, dar și a originilor proprii, pe care o au boierii basarabeni școliți în gimnaziile și universitățile rusești, unde au fost atrași de importante perspective de a avansa pe scară socială și în carieră, este ineluctabil denaturată, căci ei „în școală au învățat că sunt slavi, că limba «moldovenească» e o limbă slavă, că Moldova a fost o umilă provincie turcească, foarte barbară, că România de astăzi e o nimica toată și că în ea nici nu se vorbește «moldovenește», ci o limbă amestecată cu franțuzisme, pe care basarabeanul n-o poate înțelege.” [4, p. 71] Se pare că basarabienii se simt atrași de „măreția Rusiei” și de posibilitățile pe care le pot avea în această țară extinsă. Nici măcar faptul că idealurile acesteia îi trimite spre moarte nu-i sperie, tinerii se lasă recrutați fără a produce vreun murmur de nemulțumire.

Chișinău, monumentul lui Alexandru al II-lea, țarul Rusiei, ridicat în 1886

Chișinău, monumentul lui Alexandru I, țarul Rusiei, ridicat în 1914

„Chișinăul, un mare centru militar”

Dominanta imagologică a lui Nicolae Iorga alcătuieste un Chișinău militarizat peste măsură, cu cazărmi multe și soldați pe toate străzile. Faptul îl făcea să pară un loc ostil și opresiv, orașul însuși arătând ca o cazarmă. A câta oară, localitatea este implicată în cele mai sumbre momente din istoria ultimului secol al imperiului țarist, intrat în acel moment în război cu japonezii. Basarabenilor li se cere iar să furnizeze carne de tun. Un balaur străin din alt capăt de lume le va secera feciorii, ajungând din capriciul istoriei „muscali”. Sunetul lugubru în nopți al „cântecelor sălbatice” de război îl trezesc pe vizitator din somn, îl neliniștesc, prevestindu-i suferință multă și vărsări de sânge. Reprezentarea șirurilor de soldați intrând în trenuri sub muzică triumfalistă de marș și ale femeilor disperate, pe ale căror umere rămân poverile gospodăriilor, oscilează la granița între tablou realist și viziune apocaliptică:

„(Soldații) merg în front desfășurat larg, cântând; puștile mari fac cu adevărat un «gard înalt de sulite». Toată zarea e prinsă de mulțimea mișcătoare, străbătută de fiorul baionetelor. Și această oaste, acești «muscali», cum li se zice, și de ruși, prin înaintarea lor puternică și greoaie, apasă sufletul în același fel ca și marile clădiri de piatră pecetluite cu vulturul rășchirat și, ca și dânsule, se amestecă o întipărire de sălbăticie ciudată, venită din locuri foarte depărtate. Barbari năvălitori, mulți, foarte mulți, având încă mai mulți, mii de mii, miriade în urmă, parcă trec printre ziduri ciclopice și monumente de

faraoni, făcute cu munca robilor și legate cu sângele lor. Cazărmi în toate părțile, muzici care încearcă imnuri războinice, ofițeri în grupe strălucitoare, sau singuratici, pe jos, în trăsuri, pe velocipede. Această Basarabie rău câștigată e o țară bine păzită.” [4, p. 73]

Bine păziți la ei acasă în eventualitatea unor redescoperiri de sine, basarabenii erau implicați în războaie și răfuieli străine, rămânând inexpressivi, diluați în politica altora. Imperiul Romanovilor își avea zilele numărate, gubernia însă păstra din inerție subordonare țarului, astfel că la 1912 (16 mai) ceremoniile dedicate centenarului „eliberării Basarabiei” s-au desfășurat cu mult fast, în prezența Țarului Nicolae al II-lea, venit aici și cu ocazia punerii pietrei de temelie a monumentului lui Alexandru I. Peste doi ani (3 iunie 1914), împăratul va ajunge ultima dată la Chișinău, pentru a asista la inaugurarea acestui monument cu încărcătură propagandistică, legată de anul 1812. Se zice că la descoperirea monumentului s-a întâmplat un incident de rău augur pentru acest simbol imperial, al cărui semnificație s-a și adeverit după câțiva ani.

„Orașul pogromului”

Oricâtă importanță militară și administrativă prezenta capitala guberniei pentru Rusia țaristă la începutul secolului al XX-lea, aceasta nu părea să intereseze lumea mare. Un eveniment cumplit a reușit însă să facă Chișinăul cunoscut

în plan mondial. În aprilie 1903 a avut loc prima violență în masă din istoria orașului – pogromul antievreiesc, iar știrea a făcut înconjurul lumii. Faima de oraș odios și reacționar cu atitudini antisemite, populat cu indivizi barbari, neciopliți și agresivi era inevitabilă. Chișinăul și-a procurat iute o etichetă de circulație mondială defavorabilă, foarte rezistentă în timp și în spațiu, devenind de referință ori de câte ori autorul vreunui articol dintr-un ziar occidental vroia să se facă mai explicit în privința plasării geografice a urbei în cauză. Presa internațională, în special americană și engleză, a vehiculat încă mult timp după masacrul din cartierul evreiesc sintagma „pogromul chișinăuian”, înrădăcinând în mentalitatea occidentalilor imaginea populației aborigene cu predispoziții antisemite pronunțate. De exemplu, prezentând cronica evenimentelor care aveau loc la 1918 la Chișinău, o publicație din Boston a găsit de cuviință să-și înceapă reportajul cu mențiunea:

„Capitala Basarabiei a fost scena unor masacre evreiești cu 15 ani în urmă (...) În afară de amestecul pestriț al populației sale, constituită din români, ruși, evrei, bulgari, germani, tătari și țigani, orașul prezintă puțin interes.” [5, p. 91]

În 1904, din Odessa la Chișinău a ajuns poetul evreu Haim Bialik, care și-a propus să cerceteze cauzele pogromului. Impresionat profund de ceea ce i s-a arătat privirii și i s-a povestit în cartierul evreiesc, a scris câteva poeme copleșitoare, care au sporit empatia occidentalilor față de victimele tristului eveniment. Poemul *Despre măcel*, apărut în 1904, răspândit cu viteză, proiectează tablouri zguduitoare, făcându-l pe poet unul din cei mai cunoscuți în secolului al XX-lea. Poemul este structurat pe contrastul dintre imaginile ororii din cartierul unde a avut loc masacrul și ale indiferenței cvasitotale din restul orașului grăbit a uita. Bialik nu menajează cititorul plâpând și utilizează tușe groase atunci când descrie grozăvia. Acesta este invitat să privească fără interme-

dieri „creierii uscați și cheagurile negre de sânge ale celor asasinați” de pe pietre, pereți și copaci, pe „bătrânul jidan și câinele lui”, ambii omorâți de același topor, din ale căror viscere mănâncă porcii, pe mama măcelărită în timp ce își hrănea la piept nou-născutul, zdrobit apoi cu pietre, pe femeile violate în fața bărbaților lor, trupurile suspendate de funii. Sentimentele de dezgust și de groază ar trebui să-l facă pe cititorul invocat să se cutremure, să-i suscite compătimirea și conștiința clară a crimei. Tabloul înfloritor al naturii nu mai poate induce în eroare pe cel care a văzut cu ochii săi slujenia faptelor. Conaționalilor săi poetul le cere să aibă memoria vie și să-și păstreze demnitatea, chiar și atunci când sunt bântuiți de sentimentul nestăvilit al răzbunării. Poemul a fost scris la Odessa în 1904, pe când în oraș se aștepta un alt pogrom. Rebeliunea nu a avut loc, poate și datorită acestui „strigăt” liric, tradus imediat în alte limbi de circulație internațională.

Nicolae Iorga a ajuns la Chișinău la câteva luni după cel de-al doilea pogrom din 1905, desfășurat în aceleași împrejurări ca și primul. Evocarea sa surprinde câteva scene ce vizează chestiunea evreilor. Mai întâi, istoricul menționează prezența însemnată a evreilor „foarte gătiți” pe străzile Chișinăului și faptul că aceștia dețineau aproape tot negoțul important al orașului. Cu toată frica de prigonirile încurajate de autoritățile țariste, aceștia nu ratau ocazia să se victimizeze, etalându-și situația inclusiv în vorbirea cu „accente cântătoare, jalnice”. Constată gloria de proastă faimă a lui Pavel Crușevan răspândită dincolo de hotarele imperiului („E cunoscut și în... Anglia, cum de nu-l știi dumneata?”), și pe care orice om din Basarabia îl știa responsabil de vărsările de sânge de la Chișinău. Redactorul vestitei foi de limba rusă *Bessarabeț*, Crușevan „e moldovean, și el a scris un articol *Doina*, în care plânge asupra poporului nostru. Dar, altfel, e rus, gazetar rus. Menirea lui e să predice lupte

împotriva evreimii, aceasta însă în așa fel, încât să fie împăcat cu cenzura. «Dacă-l întrebi», mi se spune, «el răspunde că n-are nimic cu evreii, că el iubește pe evrei.» Și același adaugă: «E cam nebun; știi» [4, p. 72].

Ironia sortii a fost că un popor care nu mai ținea cărma vaporului numit Istorie deja de un secol, un popor decimat în războaie străine, fixat în roluri secundare, neimplicat în viața urbei decât pentru a servi și a furniza produse agricole, să genereze o opinie publică internațională de xenofobi, de criminali omorând cu sânge rece copii și femei. În realitate lucrurile stăteau altfel și, chiar dacă ar fi să le acordăm credit de obiectivitate doar vizitatorilor străini ai orașului, vom constata că responsabilii de masacru se făceau elementele străine implantate în societatea locală. Răfuiala sângeroasă a fost generată cu susținerea efectivă a autorităților rusești și realizată de niște bande organizate de bătauși, așa-numitele *Sotele Negre*, și nu de locuitorii pașnici. Se va vedea, de exemplu, că Serghei Dimitrievici Urusov, numit guvernatorul Basarabiei după primul pogrom antievreiesc, având drept sarcină restabilirea ordinii în oraș prin metode pașnice, fără represalii și fără instalarea unui regim militar, învinuia explicit autoritățile țariste de masacru și de crearea atmosferei tensionante, pline de ură reciprocă a unei părți a orașenilor față de alta. Cercetând cazul, guvernatorul inspectează cartierele evreiești, lăsând o descriere copleșitoare a mizeriei cumplite de acolo:

„Mai întâi de toate, am pornit spre partea Chișinăului care a suferit cel mai tare în urma pogromului. Urmele lui erau foarte evidente. Multe case au distruse ferestrele și ușile, ici-colo se văd acoperișuri stricate și coșuri de fum distruse. Dar principalele consecințe ale pogromului, cum am avut de constatat foarte repede, trebuiau căutate nu în stricăciuni, ci în bulversarea ordinii de muncă, în stagnarea industriei și negoțului, și mai ales în predispozițiile care au cultivat populației discordie și ură. Stării de pace se împotriveau atât sentimentul de durere, ofensă și, posibil, dorința de răzbunare a evreilor, cât și sentimen-

tul de supărare al multor creștini, care poate fi exprimat cam așa «Acum din cauza acestor evrei suntem nevoiți să purtăm și responsabilitate morală pentru crimă». Majoritatea creștinilor locali nu au participat la pogrom, mulți se revoltau împotriva răufăcătorilor, dar de departe nimeni din ei nu putea afirma cu mâna pe inimă că niciodată nu au întreținut ura dintre cele două părți ale populației orașului.»(tr.n.)[6]

Dincolo de constatările faptelor care au dus la baia de sânge, notele lui Urusov merită a fi citite pentru portretele etnice care dezvăluiau relațiile între diferitele componente etnice, lingvistice și religioase ale orașului. Iată, de exemplu, cum descrie guvernatorul scena sosirii sale în gara Chișinău:

„Cei prezenți, scoțându-și șăpcile, au început să strige tare «ura», cu deosebirea că cel mai tare se străduiau să strige evreii, care se făceau remarcați după temperamentul expansiv și curiozitatea lăcomă cu care mă priveau, arătând la mine cu degetele și împărtășindu-și impresiile produse de prezența mea. (...) Într-o calească descoperită, trasă de o pereche de cai albi, noi am mers cu Ustrugov mai întâi pe la periferiile orașului, apoi pe lungă stradă Alexandrovskia, artera principală a Chișinăului, care despărțea cartierele vechi negustorești din partea de jos de cele din partea nouă de sus. Pe trotuare stăteau în rânduri compacte bărbați, femei și copii. Ei se închinau, fluturau din batiste, unii din ei chiar se puneau în genunchi, fapt care pe mine, neobișnuit cu așa ceva, m-a impresionat în mod neplăcut. Evreii, pe semne, constituiau majoritatea.» (tr.n.) [6]

Într-un alt paragraf relevant în privința specificului de caracter al diferitor etnii, al responsabilității față de situația creată este cea în care Urusov evocă orele sale de primire a cererilor și jabelor din partea populației. Printre petiționarii maloruși, turci, greci, armeni, bulgari, nemți, suedezi, găgăuzi, cei mai defavorizați și mai umiliți păreau a fi moldovenii care „mă șocau la început... stăteau în genunchi, ținându-și sus cererile, și își murmurau dorințele, cu privirea în pământ”; în schimb, evreii și, mai ales, evreicele, „gesticulau și mă presau într-atâta că mă determinau să mă feresc de ele”. Cu altă ocazie, rusul constată faptul că e „incredibil de ușor

să-l furi pe moldovean: el însuși îți vine în întâmpinare de parcă ar avea plăcere atunci când reușește să ofere o sumă frumoasă de bani vreunui afacerist din acea care îl urmăresc la fiecare colț pentru asta”. Peste tot în Rusia, negustoria era privită cu dispreț, asemenea atitudine era pronunțată mai ales în rândul intelectualității, fapt ce otrăvea relațiile între locuitorii mai ales ai orașelor-centre comerciale. Pe de altă parte, ostilitatea față de evrei nu era condamnată în niciun fel de autoritățile locale, astfel încât vorbele răutăcioase puteau circula fără obstacole, contribuind la tensionarea situației.

Însemnările funcționarului rus privind obiceiurile și trăsăturile membrilor din societatea înaltă a orașului, cu pornirile nesăbuite și extravagante ale inșilor din cercurile boeme, cu risipa lor nepotrivită cel mai adesea cu starea financiară pe care o dețineau, alcătuiesc un alt capitol imagologic al orașului, cel al decadenței stratului social de sus:

„Cel mai bine caracterul societății chișinăuene este reflectat în viața primului club local – Adunarea nobiliară – care nu semăna deloc cu acele cluburi provinciale, cu care a avut de a face. Localul era mereu plin, clienții permanenți își ocupau locurile la mesele de jucat deja pe la orele două, plecând acasă pe timp de iarnă nu mai devreme de ora 3-4 noaptea, iar vara stăteau și până la orele 6-7 dimineață (...) La Chișinău se juca cu mare pasiune și existau asemenea jocuri care mă determinau să mă folosesc cu precauție de statutul meu de membru de onoare. (...) Basarabeni sunt remarcabili, printre altele, prin faptul că lor le place să trăiască nu în funcție de venituri, ci punând la bătaie întregul lor capital. Așa sunt și în jocurile de cărți. A câștiga sau a pierde o avere timp de un sezon pentru ei nu înseamnă nimic.”(tr.n.) [6]

Fragmentul în care Urusov își expune observațiile pe marginea năravurilor societății moldovenești cu petrecăreți, donjuani și intriganti de tot felul nu trebuie neglijat de asemenea:

„Natura expansivă a basarabenilor-sudici se exprima, printre altele, în schimbarea deasă a relațiilor dintre cunoscuți și prieteni. De multe ori îi puneam în situație jenantă pe unii oameni care se credea că sunt prieteni. Îi așez alături la masă, dar ei, se constată,

deja de o săptămână nu-și mai vorbesc. Numai ajungi să reții asta, că unele sau alte fețe s-au și împăcat. Războaiele declarate și împăcările se succedau atât de rapid, încât eu nu reușeam să le urmăresc și eram nevoit înainte de a trimite invitație oaspeților, atât bărbați, cât și doamne, să iau informații referitoare la așa-numitul barometru social. Supărările și certurile, din fericire, erau de cele mai multe ori ne semnificative și nu aveau consecințe serioase de-a lungul anului. Dar a fost așa o perioadă, în timpul caniculei de vară ajungând uneori și la +46 la soare, când pretexte mici de tot luau forme diferite.” (tr.n.) [6]

Notele lui Urusov conțin câteva descrieri ale orașului, în mod special ale zonei din partea de jos din jurul râului Bâc, pe care îl surprinde într-un moment de secetă, cu apă puțină și împuțită. Despre partea de sus vorbește de bine, neuitând să menționeze faptul că aspectul modern și îngrijit se datorează contribuției administrației țariste. Trece în revistă și mitul, ușor modificat, care i-ar fi impus acesteia să ia măsuri de urbanizare. Potrivit lui Urusov, 27 de ani în urmă, pe timpul domniei lui Alexandru al II-lea, generalul Kaulibars a fost invitat de către guvernator la prânz. A ajuns cu mare întârziere, întrucât trăsura i s-a împotmolit în glodul din chiar fața casei gazdei, de unde a fost scoasă de doi boi.

„Chișinău, simbolul rusismului în Basarabia”

Revoluția rusească din 1905 a impulsionat la Chișinău un ușor proces de democratizare, care a făcut loc răsăritului conștiinței naționale pe cerul ideologic al locului. Discuțiile din ce în ce mai îndrăznețe referitoare la caracterul etnic și la limba română au marcat viața culturală a orașului. În scena politică a Chișinăului au intrat tinerii intelectuali Ion Pelivan, Pan Halippa, Ion Inculeț Nicolae Popovshi, dar și universitarul Constantin Stere. Pentru a susține o mișcare națională a moldovenilor, a apărut primul ziar de limbă română cu caracter chirilic „Basarabia”. Ideile iredentiste, naționaliste românești

au fost prezente aici mai mult sau mai puțin manifest de-a lungul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și, mai cu seamă, după Unirea Principatelor Române. Totodată, unora nu le erau străine lozincile marxiste care bântuiau orașele Rusiei, pregătind venirea bolșevicilor. Restabilirea sângeroasă a ordinii imperiale în orașele și satele Rusiei, distrugerea redacției ziarului „Basarabia” sub privirea îngăduitoare a autorităților țariste și plecarea lui Pan Halippa și Ion Pelivan la Iași au potolit pentru un timp discursul național. Astfel încât românul Gheorghe Chibănescu a avut ocazia să înregistreze, la 1912, în însemnările sale aceeași imagine a orașului străin. „Totul ce se arată în Chișinău e străin și înstrăinat”, elementul românesc „e în minoritate, umbrit sfios și ascuns” [7, p. 82].

După părerea profesorului, care vizitase timp de zece zile mai multe localități ale regiunii, Chișinăul era singura localitate din Basarabia care a cunoscut schimbarea după alipire, fiind indicatorul gradului mare de pătrundere aici a elementului rusesc. Urbea constituia centrul cu școlile, bisericile și presa lui din care rusificarea radia puternic până în cele mai îndepărtate sate. Orașul avea însă destule calități ca să-l impresioneze pe călător. În primul rând, pentru că era un oraș foarte mare „cu 150000 de locuitori”, cu străzi, magazine și târgul curate. Cartierele noi cu bulevardele și străzile drepte, croite după tiparul de la Odessa, îi dădeau un aspect modern, prin care urbea basarabeană „bate Iașii, bate orice oraș din țară, se apropie de București, aduce cu Cernăuții în centru”. Mai ales noaptea, cu zgomotele străzii și ale cafenelelor, urbanizarea și occidentalizarea erau mai mult decât evidente. În „cladbiștea” (cimitirul) Malina se putea discerne cel mai bine raportul etnic, crucile mai noi numărând multe nume rusești. Implantul străin se reflecta și în stilul bisericilor, panorama văzută de pe colina de la Râșcani se arăta revelatoare în acest sens.

„Biserica Râșcanovca e așezată pe o colină de unde ai o frumoasă vedere asupra orașului Chișinău, mai ales de partea veche a târgului. Bisericile noi rusești își înalță cu mândrie turlele lor sferice și boite verde, culoarea obișnuită a rușilor. Bisericile vechi moldovenești stau toate zidite în târgul vechi: Mazarachi pe piscul din fața înnegrită de vreme, Soborul și Sf. Ilie ceva mai în fund, zarea o închide Soborul nou și masivul clădirilor din acest loc înalt, căci zi cu zi, an cu an, târgul din pieți s-a mărit, s-a schimbat în bine și azi, dacă s-ar scula un răposat în domnul din 1810 și s-ar uita spre târg n-ar mai cunoaște cum a răsărit din pădurile Mălinei orașul mândru al Chișinăului, simbolul rusismului în Basarabia.” [7, p. 88]

În biblioteca Catedralei, călătorul a găsit doar cărți noi, cele câteva titluri românești, în special de carte didactică, se datorau unui moment de îngăduință a lui Serafim Ciciagov, „mare dușman al moldovenilor” la început, care a permis, după mai multe ezitări, apariția acesteia. Însemnările evocă figura lui Paul Gore, un fruntaș al intelectualității moldovenești, „vice mareșalul nobilimii și sufletul partidei naționaliste” cu care profesorul a avut câteva întâlniri. În cele din urmă, Chibănescu ajunge la concluzia că, la Chișinău, elementul etnic își aștepta momentul de revanșă, căci exista „o pleiadă întregă de gânditori, care se ridică din sânul neamului Basarabiei și care, cred, râvnesc și cer cultura moldovenească pentru a garanta țarismului mai buni și mai devotați cetățeni” [7, p. 95]. Cu toate acestea, „sufletul vieții Chișinăului gravitează la Odessa, la stolniță”, întârziind în apărarea intereselor culturale eterogene. (va urma)

Referințe bibliografice:

1. Lașkov, N. *Basarabia la o sută de ani de la alipirea de Rusia 1812-1912. O perspectivă geografică și istorică asupra situației regiunii*. Chișinău, Tipografia Administrației Guberniei Basarabia, 1912 (Н. Лашков. *Вассарабия к столетию присоединения к России 1812-1912. Географический и историко-статистический обзор состояния края*. Кишинёв: Типография Бессарабского Губернского Правления, 1912).

2. Pâslariuc, Virgil. *Țarul Alexandru al II-lea declară război Imperiului Otoman la Chișinău*. <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/tarul-alexandru-al-ii-lea-declara-razboi-imperiului-otoman-la-chisinau>

3. Tarnakin, Vladimir, Soloviova, Tatiana. *Povești basarabene. Investigații jurnalistice de isorie locală* (Тарнакин, Владимир, Соловьёва, Татьяна. *Бессарабские истории. Историко-краеведческие журналистские расследования*). Chișinău: Pontos, 2011.

4. Iorga, Nicolae. *Chișinăul*. În: Neamul românesc în Basarabia. Chișinău: Știința, 2015.

5. *Odessa falls to Bolsheviks*. În: Boston Dily Globe, 2 febr. 1918, p. 1; Cf. Constantin Ardeleanu, *Situația din Basarabia reflectată în presa din Statele Unite ale Americii (octombrie 1917 – aprilie 1918)*. În: Destin Românesc, An. IV, nr.1 (59).

6. Urusov, S. D. *Notițele gubernatorului. Chișinău 1903-1904* (Урусов, С. Д. *Записки губернатора. Кишинёв 1903-1904*. Изд. В. М. Саблина, 1907); http://oldchisinau.com/lib/urusov/urusov-zapiski_gubernatora-2.html.

7. Chibănescu, Gheorghe. *Chișinăul*. În: Impresii și note din Basarabia. Chișinău: Civitas, 2001.

Mitopoetica orașului Chișinău (dosarul vizitatorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea)

Rezumat. Publicațiile literare din Basarabia, dar și din Occident din prima jumătate a secolului trecut, mai ales începând cu momentul în care frontiera Europei se extinde până la Nistru, suscitând interesul vestitorilor pentru un spațiu nou necunoscut, furnizează un volum mare de prezentări ale orașului Chișinău. Prin grila metodologiei pe care am optat (imagologie literară) vor trece doar expresiile literare ale acestui depozit. Vom decupa din spațiul tipografic disponibil doar contribuțiile străinilor orașului, adică ale scriitorilor care au fost în trecere sau au șezut aici o vreme și, la plecare, au luat cu ei povești despre frumusețea și mizeria lui. Mai ales că imagologia străinilor s-a dovedit a fi mai convingătoare și mai rezistentă în timp.

Cuvinte-cheie: Chișinău, imagologie literară, influență culturală, N. Lașkov, Nicolae Iorga, S. D. Urusov, Gheorghe Chibănescu.

Mythopoetic of Chisinau City (Visitor's file from the first half of the 20th century)

Abstract. Literary publications from Bessarabia and the West from the first half of the last century, especially from the moment when the European frontier extends to the Nistru, raising the West's interest in a new unknown space, which provides a large amount of Kishinev City presentations. Through the grid of our methodology (literary imagology) only the literary expressions of this deposit will pass. We will cut out from the print space only the contributions of the city's aliens, that is to say, the writers who have been in the passage, or have sat there for a while, and, on their departure, have taken with them stories about City's beauty and misery. Especially, because the alien imagology proved to be more persuasive and resilient over time.

Keywords: Chișinău/Kishinev, literary imagology, interwar, cultural influence, N. Lașkov, Nicolae Iorga, S. D. Urusov, Gheorghe Chibănescu.